

Отримано: 7 липня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: volovik.lara2010@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-53-55

Воловик Л. Б., Дедухо А. В. Структурно-семантичні особливості префіксальних дієслів у німецькій економічній термінології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 53–55.

УДК: 811.112.2:81'373.611:001.4

Воловик Лариса Борисівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Полтавський державний аграрний університет
Дедухо Алла Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
Полтавський державний аграрний університет

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ У НІМЕЦЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті проаналізовано словотвірні потенції твірних основ префіксальних дієслів з префіксами *be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent-, emp-, miss-* у німецькій економічній термінології. Архітектоніка твірних основ префіксальних сильних та слабких дієслів характеризується наявністю в їхніх словотвірних рядах віддієслівних безафіксно-похідних іменників, утворених шляхом субстантивізації основ інфінітива, конверсії основ інфінітива, конверсії основ претериту префіксальних сильних дієслів, суфіксальних іменників, складних іменників. Для німецької мови характерні словотвірні моделі, за якими твірні основи префіксальних дієслів реалізують свої дериваційні можливості. Досліджено семантичні особливості, дериваційні можливості твірних основ дієслів префіксальних дієслів.

Ключові слова: словотворення, основа, словотвірна основа, похідна основа, мікромодель, словотвірна модель, словотвірний потенціал, словотвірне значення, термін.

Larysa Volovyk,
Ph.D in Philology, associate professor, Poltava State Agrarian University
Alla Deduchno,
Ph.D in Philology, Poltava State Agrarian University

STRUCTURALLY SEMANTIC FEATURES OF PREFIXED VERBS IN GERMAN ECONOMIC TERMINOLOGY

The article is devoted to the studies of characteristics of word-formation structure and semantics of German economic verb-terms with prefixes *be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent-, emp-, miss-*. The paper studies the stems of German prefixal verbs used as economic terms, examined by means of the determining their structural, semantic and functional organization. The examination of prefixal verbs' stems proceeds from basic root words of derivational chains towards their cognate derivatives. Prefixal verbs are formed according to general language norms on the basis of prefixal derivational patterns of modern German. The results obtained show the decrease of borrowed verb-forming prefixes in German economic terminology. Prefixal verb stems form noun stems by means of suffixation and conversion which are very productive in German. Much attention is given to non-affixal derivative nouns formed by means of the processes of substantivization and conversion stems of infinitives, conversion stems of preterital prefixal verbs. The paper reveals the text-formative potential of prefixed verbs on the basis of German economic terms in economic texts. The derivational patterns of prefixed verbs on the basis of German economic terms in the economic texts are analysed. The article deals with the problems of the influence of context on word-formation structure of German economic verb-terms with prefixes *be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent-, emp-, miss-*. The research has been done on the basis of the translation of German economic texts.

Key words: derived stem, derivational meaning, derivational pattern, derivational stem, micropattern, stem, term, word-formation, word-formation potential.

Постановка проблеми. Важливим аспектом аналізу словотвірних одиниць є вивчення архітектоніки та семантики твірних і похідних основ префіксальних дієслів. Дериваційні можливості твірних основ дієслів реалізуються за словотвірними моделями, характерними для німецької мови.

Дослідження ресурсів мови розв'язує практичні проблеми впорядкування, уніфікації і стандартизації галузевої лексики, допомагає в розкритті теоретичних питань загальних закономірностей розвитку терміносистеми і сприяє оптимізації наукових комунікацій, забезпечує поліпшення мовної підготовки спеціалістів у сфері економіки.

Актуальність дослідження зумовлена сучасною тенденцією до вивчення та фіксування специфіки префіксальних дієслівних термінів у німецькомовній економічній терміносистемі, необхідністю їхнього комплексного системного дослідження. Виявлення закономірностей процесів термінотворення дає змогу визначити основні напрями розвитку та збагачення німецькомовної економічної терміносистеми.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями полягає у вивченні семантики та структури твірних-похідних основ префіксальних дієслів у німецькій економічній термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів дієслівної префіксації на матеріалі загальнолітературної мови та деяких окремих терміносистем присвячені праці багатьох учених В. В. Левицького [2, с.170], К. А. Левковської [3, с. 150], М. Д. Степанової [5, с. 221], W. Fleischer [6, с. 287], Th. Schippan [7, с.311].

Новизна викладеного матеріалу полягає в систематизації та моделюванні твірних основ німецьких префіксальних дієслів і похідних основ економічних термінів, визначенні семантичних особливостей префіксальних дієслівних економічних термінів, виявленні особливостей функціонування твірних та похідних основ префіксальних дієслів.

Методологічне або загальнонаукове значення роботи визначається її певним внеском у теорію словотворення та термінотворення сучасної німецької мови. Реалізація словотвірних потенцій твірних основ префіксальних дієслів та встановлення специфіки словотвірних функцій сприятиме поглибленому вивченню процесів словотворення в сучасній німецькій мові, виявленню семантичних відношень у сфері дієслівної термінології. Установлення семантичних взаємозв'язків між словотвірними компонентами дає змогу схарактеризувати словотворення та термінотворення як цілісні системи зі своїми внутрішніми закономірностями функціонування.

Викладення основного матеріалу. Префіксальний спосіб словотворення є одним із найдавніших і найпродуктивніших у процесі збагачення словникового складу німецької мови новими дієсловами. «Більшість префіксів у німецькій мові служать для творення нових слів: *greifen – begreifen; stehen – bestehen; zählen – erzählen; sprechen – versprechen; spalten – zerspalten; stehen – entstehen; finden – empfinden*» [3, с. 170]. Дієслівна префіксація виникла в дописемну епоху. Дієслівні префікси вживались у давніх германських мовах паралельно з прийменниками або прислівниками: *ver-* (двн. *fir-, fun-*) і прислівник *vor-* (двн. *fora*); *er-* (двн. *ir-, ur-*); *ent-* (двн. *ant-*) і лат. *ante-* – раніше (грецьк. префікс *anti-* – проти; *be-* (двн. *bi-*) і прислівник *bei-* (двн. *bi*); *ge-* (двн. *ga-, gi-*); незрозуміле походження префікса *zer-* (гот. *dis-*). Крім того, досить рано стає невідокремлюваним префікс *miss-* (двн. *missi-*; гот. *misso-* протилежний). Втрата самостійності цієї групи дієслівних префіксів пов'язана з відсутністю самостійного наголосу, а також смисловим об'єднанням прислівника з дієсловом. При цьому дієслово нерідко набуває нового значення: ср. *sagen – entsagen, nehmen – vernehmen, zählen – erzählen, schlummern – entschlummern*; у свою чергу, префікс втрачає самостійне значення, змінюючи своє значення залежно від загального значення дієслова: *verreisen – виїхати геть, verschieben – пересунути, verlöschen – погасити, entfließen – витікати, entschlafen – заснути (вмерти), entfalten – розгорнути, entsagen – відмовитися*. У сучасній мові найменше зберігають конкретний зміст префікси *er-, ver-*, а особливо *ge-*, який в германських мовах з давнини вживався тільки як префікс.

У дієсловах з невідокремлюваними префіксами наголос падає на кореневий склад, префікс же не має наголосу: *beschreiben, versprechen, entsagen, erscheinen, gew'innen, zerschlagen, mishandeln*. У старих префіксальних іменниках наголос падає на префікс: *urlaub, urteil, vorsprung, antwort, anteil, beispiel, aussicht* та ін. Винятком є лексеми з префіксом *ge-*, який рано втратив самостійне значення: *gebirde, gefolge, gebot*.

Префікс, на який падає наголос, зберігається нередукованим, тоді як голосний ненаголошеного префікса редукується в *-e* [ə]. Звідси відмінність між *urlaub* і *erlauben* (двн. префікс *ur-*), *urteil* і *erteilen*, *antwort* і *entwerfen* (двн. *ant-*), яка в подальшому зникає завдяки наявності віддієслівних іменників, утворених в пізнішу епоху від дієслів з ненаголошеними префіксами, тобто тих, що мають наголос на корені (*erteilen Ertéilung, zerst'ören Zerst'örung*). З іншого боку, відіменні дієслова, утворені від іменників з наголошеним префіксом, мають наголос на першому складі (*antwort – antworten, urteil – urteilen*).

З первинного значення префікса, утраченого внаслідок приєднання до дієслова, може розвиватися додаткове граматичне значення. Більшість префіксів надають дієслову значення доконаного виду, вказують на початок, або на кінець дії (*glänzen → erglänzen – заблищати, засяяти; schießen → erschießen – застрелити, löschen → verlöschen – загасити*).

З видовим значенням дієприкметника II в німецькій мові пов'язане також вживання префікса *ge-*. В індоєвропейських мовах дієслівні префікси, які постали з дієслівного прислівника, можуть надавати дієсловом значення доконаного виду (вказувати на початок або завершення дії). У сучасній німецькій мові дієслова з префіксами *ent-, er-* мають значення початку дії: *entbrennen – запалюватися, erbeben – затремтіти, erschallen – зазвучати; з завершальним значенням. Значення завершеної результативної ознаки передають префікси *ge-, er-, ver-* у дієсловах: *gefrieren – замерзнути, gerinnen – скрутитися, ereilen – нагнати, erbitten – випросити, verbrennen – запалити, verschlafen – проспати, verglimmen – затухнути*. При цьому префіксальне дієслово залежно від контексту може мати значення недоконаного або доконаного виду (*sterben – вмерти; вмирати, schreien – кричати; крикнути*).*

З видовою характеристикою пов'язаний розвиток перехідного значення у дієслів первинно неперехідних («транзитивація»). Разом із результативним видовим значенням дія може набувати спрямованості на об'єкт, а отже перехідності: *spritzen → bespritzen, herrschen → beherrschen, fluchen → verfluchen, schweigen → verschweigen*. Утворені від прикметників за допомогою префіксів дієслова часто мають характер каузативів: *befeuchten, erfrischen, vervollkommen*. Однак граматичне значення префіксів тісно пов'язується з лексичним дієслівним значенням: тому поряд з *erblühen* з початковим значенням; *erschließen* з завершальним; *erklären*, в якому видове значення взагалі відсутнє; поряд з *erbittern* або *ereilen* з перехідним значенням, *erblinden* або *erstarken* з неперехідним.

На відміну від іменників і прикметників, дієслова активніше утворюються за допомогою префіксації. Усі дієслівні префікси в германських мовах походять від так званих превербів – віддієслівних прислівників, з яких могли розвиватися як префікси дієслів, так і прийменники. Тому в сучасній німецькій мові частина прийменників або повністю, або частково збігається із префіксами дієслів: *be-* і *bei-*; *ver-* і *vor-* [1, с. 51].

Серед усіх дієслівних префіксів сучасної німецької мови префікс *be-* відзначається своєю продуктивністю і широким колом словотвірних функцій.

Префікс *be-* поєднується з твірною основою (далі – ТО) перехідного дієслова, надає похідній основі (далі – ПО) значення граничності. При цьому лексичне значення ТО дієслова в деяких випадках майже не змінюється, наприклад: ТО дієслова *decken* – покривати → ПО дієслова *be//decken* – покривати, накривати; ТО дієслова *grüßen* – вітати (кого-небудь); вітатися (з ким-небудь) → ПО дієслова *be//grüßen* – вітати (кого-небудь); вітатися (з ким-небудь); вклонитися (кому-небудь). В інших випадках ТО дієслова отримує новий відтінок, наприклад: ТО дієслова *denken* – думати, міркувати → ПО дієслова *be//denken* – обдумувати (що-небудь); міркувати (про що-небудь), аж до повного семантичного відриву одного слова від іншого, наприклад: ТО дієслова *suchen* – шукати, розшукувати, вишукувати (кого-небудь) → ПО дієслова *be//suchen* – відвідувати (кого-небудь); ТО дієслова *stellen* – ставити; поміщати → ПО дієслова *be//stellen* – встановлювати; заставляти; замовляти (що-небудь).

Нині дієслівний префікс *ge-* є не продуктивним. Він трапляється в деяких дієсловах, які не вживаються без префікса: *gebären* – породжувати; *gedeihen* – досягати успіху (в справах); *gelingen* – вдаватися (про бізнес); *geschehen* – траплятися, відбуватися; *gewinnen* – отримувати (прибуток). Видове значення префікса повністю втрачене. Значення граничності

функціонує паралельно зі значенням неграничності: граничні дієслова: *gebären, gelingen, geschehen, gewinnen*; неграничні дієслова: *gehören, gewähren, gedenken*.

Розглянемо внутрішню валентність префікса *er-* з ТО дієслів. У сучасній німецькій мові префікс *er-* належить до найбільш продуктивних та багатозначних дієслівних префіксів: Префікс *er-* поєднується з ТО неперехідних дієслів і означає тривалість стану. Префікс *er-* вказує на виникнення стану: ТО дієслова *klingen* – звучати → ПО дієслова *er//klingen* – роздаватися; ТО дієслова *wachen* – піклуватися (про кого-небудь, про що-небудь) → ПО дієслова *er//wachen* – відбуватися, виникати (із чого-небудь, від чого-небудь). Поєднуючись із перехідними дієсловами, префікс *er-* виражає дію: ТО дієслова *schaffen* – організувати → ПО дієслова *er//schaffen* – створювати; ТО дієслова *heben* – піднімати, збільшувати → ПО дієслова *er//heben* – збирати (податки); ТО дієслова *öffnen* – відкривати → ПО дієслова *er//öffnen* – відкривати (наприклад, кредит, рахунок). Префікс *er-* може одночасно надавати неперехідному дієслову значення перехідності: ТО дієслова *werben* – приваблювати (до якої-небудь справи) → ПО дієслова *er//werben* – купувати, придбавати; ТО дієслова *arbeiten* – працювати → ПО дієслова *er//arbeiten* – розробляти (наприклад, нову конструкцію). Таким чином, основною функцією префікса *er-* є значення дії, виникнення стану. При утворенні неперехідних дієслів основне лексичне значення дієслова не дуже змінюється. Транзитивна неперехідних дієслів у більшості випадків пов'язана зі значимими змінами в семантиці дієслова.

Дослідження дієслівного префікса *ver-* засвідчило, що він продуктивний і багатозначний: Найбільш поширеним значенням префікса *ver-* у сучасній німецькій мові є вираження повільного припинення дії або стану: ТО дієслова *ver//brauchen* – використовувати (повністю), витратити повністю; ТО дієслова *steuern* – платити (мити, внесок) → ПО дієслова *ver//steuern* – сплатити (мити, внесок). Префікс *zer-* уживається в дієсловах зі значенням *auseinander* – нарізно, тобто він виражає розділення, роз'єднання: ТО дієслова *trennen* – відділяти → ПО дієслова *zer//trennen* – розпорювати; ТО дієслова *gliedern* – ділити → ПО дієслова *zer//gliedern* – підрозділяти; ТО дієслова *fallen* – падати → ПО дієслова *zer//fallen* – приходить в занепад.

У всіх випадках семантика префікса *zer-* проявляється дуже чітко: дієслово з цим префіксом виражає роз'єднання, розділення, граничність.

Префікс *ent-* відповідає грецькому «anti», латинському «ante» з основним локальним значенням «назустріч». Префікс *ent-* виражає дію, протилежну тій, яку визначає ТО дієслова. ПО дієслова при цьому має переносне значення: ТО дієслова *decken* – покривати → ПО дієслова *ent//decken* – відкривати; ТО дієслова *laden* – вантажити → ПО дієслова *ent//laden* – розвантажувати; ТО дієслова *binden* – зв'язувати → ПО дієслова *ent//binden* – звільняти (від обов'язків).

Префікс *ent-* виражає віддалення, роз'єднання: ТО дієслова *gehen* – йти → ПО дієслова *ent//gehen* – йти назустріч; ТО дієслова *kommen* – прибувати → ПО дієслова *ent//kommen* – втекти (від кого-небудь, від чого-небудь); ТО дієслова *eilen* – поспішати → ПО дієслова *ent//eilen* – поспішити піти. Префікс *ent-* надає неперехідному дієслову значення граничності, зв'язаної з вираженням початку дії або з виникненням значення стану: ТО дієслова *stammen* – належати (по народженню) → ПО дієслова *ent//stammen* – походити (від кого-небудь, із чого-небудь); ТО дієслова *stehen* – стояти → ПО дієслова *ent//stehen* – відбуватися.

Префікс *emp-* являє собою фонетичний варіант префікса *ent-*, що виник у позиції перед кореневим приголосним *f-* із *entf-* внаслідок асиміляції. Префікс *emp-* трапляється лише в декількох дієсловах і не має чітко вираженої семантики: *emp//fangen* – приймати; *emp//fehlen* – рекомендувати.

Архітектоніка ТО префіксальних дієслів характеризується наявністю в їх словотвірних рядах віддієслівних похідних іменників. Префіксальні дієслова виникають за трьома основними словотвірними моделями (далі – СМ):

1. $M_4SV = \text{Präf.} + SV_{\text{schw.}} + en$ – девербативна модель префіксальних слабких дієслів (дієслівний префікс, ТО слабкого кореневого дієслова, формотворчий суфікс інфінітива *-en*): *be//grenzen, be//liefern, ent//wickeln, ver//lagern, ver//merken, zer//stören*.

2. $M_4SV = \text{Präf.} + SN + en$ – десубстантивна модель префіксальних слабких дієслів (дієслівний префікс, ТО іменника, формотворчий суфікс інфінітива *-en*): *be//dampfen, be//luften, er//zeugen, ver//kleiden*.

3. $M_{4,5}SV = \text{Präf.} + SA + en$ – деад'єктивна модель префіксальних слабких дієслів (дієслівний префікс, ТО прикметника в позитивному або в порівняльному ступені, формотворчий суфікс інфінітива *-en*): *be//feuchten, ent//fetten, er//härten, er//wärmen, ver//stärken*.

Головні висновки. Отже, проведене дослідження дало змогу виявити семантичні особливості та найбільш продуктивні моделі префіксальних дієслів. Комплексне вивчення основ префіксальних дієслів у напрямі від твірних до співвідносних з ними за структурою й семантикою похідних основ термінів дає змогу визначити чинники розвитку й функціонування сучасної німецькомовної економічної терміносистеми.

Перспективи використання результатів дослідження убачаємо у вивченні термінів у напрямі від твірних основ префіксальних дієслів до співвідносних з ними за структурою й семантикою похідних основ – економічних термінів.

Література:

1. Дудок Р. Значення слова як семантичний диференціал. *Вісник Львівського ун-ту*. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2003. Вип. 11. С. 50–56.
2. Кубрякова Е. С. Прототипическая семантика и исторический экскурс в описании словообразования. Проблемы функциональной семантики: зб. науч. трудов. Калининград : Калининградский университет, 1993. 52 с.
3. Левковская К. А. О понятии производности. Вопросы составления описательных грамматик: учебник. Москва : Высшая школа, 2012. 147 с.
4. Левицький В. В. Лексикологія німецької мови: підручник. Вінниця : Нова Книга, 2014. 384 с.
5. Степанова М. Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке: учебник. Москва : Высшая школа, 2000. 264 с.
6. Fleischer W. Grundzüge der Wortbildung des Verbs in der deutschen Sprache der Gegenwart: Lehrbuch. Leipzig. 2010. 305 S.
7. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache: Lehrbuch. [2. durchges. Aufl.]. Tübingen. 2012. 307 S.